

Bedrijfsindividualiteit in beweging

A photograph of two people standing in a field of purple flowers. One person is pointing towards the other. In the background, there are trees and a large greenhouse structure. The text 'Bedrijfsindividualiteit in beweging' is overlaid on the image.

Luc Ambagts · Isabel Duiniveld · Albert de Vries

*... een landbouwbedrijf vervult eigenlijk haar essentie in de beste zin van het woord,
wanneer het kan worden gezien als een soort individualiteit,
een echte in zichzelf gesloten individualiteit.*

(R. Steiner, Landbouwcursus, tweede voordracht)

5 Eerste ervaring: De Eemstuin

6 Ervaren, leren, doen

8 Beweging benoemen

GoodFoodMarch

Werkplaatsen voor Biologisch-Dynamische Landbouw

BOERgondische maaltijden

48 Zelf doen

50 Weet je deel van een groter geheel

51 Verder lezen

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Eerste ervaring: De Eemstuin

Isabel Duiniveld geeft een rondleiding op haar tuinbouwbedrijf: De Eemstuin in Uithuizermeeden. "Prachtig, een rondleiding te geven waarbij ik van te voren weet dat de mensen gericht zoeken naar de dynamiek van mijn bedrijf. Dan ga ik niet alles laten zien, maar zoek ik zelf de kracht op, de dingen die er voor mij toe doen", zegt ze vooraf.

De deelnemers aan de rondleiding vragen we niet alleen te letten op wat ze te zien krijgen en wat er wordt verteld, maar vooral ook mee te bewegen en onder woorden te brengen welke activiteit, welke kwaliteit ze dan ervaren. De opdracht is een beroepssituatie te vinden die overeenkomt met die activiteit, met de manier waarop de dingen op dit bedrijf gebeuren.

Iemand zegt dan: "Verkleinend vergroten, een kunstschilder". Een kunstschilder die een groot, onmetelijk landschap terugbrengt tot een te omvatten schilderij. In dat schilderij wordt

een beleving van dat landschap pakbaar uitvergroot.

Op De Eemstuin kun je in meerdere verschijnselen herkennen hoe iemand op het beeld van de kunstschilder en de activiteit verkleinend vergroten komt. Midden in de zomer liggen de 4 verschillende vakken met groenten op De Eemstuin er als miniatuurschilderijtjes bij. In de kas niet een eenvormige, grootschalige productie, maar o.a. zaadproductie, waar het onooglijk kleine zaad geoogst wordt, dat de wereld over gaat. Met de verrassingssla - een mengsel van gekweekte en wilde slasoorten en kruiden - worden elke keer weer nieuwe "schilderijtjes" gemaakt. Een schilderijtje dat uitnodigt om te ontdekken, te proeven. Dat is anders dan standaard sla produceren, waar er ontelbaar vele hetzelfde van zijn. Zelfs de opmerking waar Isabel mee begon, over het niet alles laten zien maar zelf de kracht op zoeken, heeft iets van die activiteit "verkleinend vergroten".

De Eemstuin

Paaptilsterweg 7
9982 XP Uithuizermeeden
www.eemstuin.nl

Isabel Duiniveld,
Gijsje Stephanus

1,2 ha kleigrond en koude kas
groenteteelt, kruiden/bessentuin,
snijbloemen, zaadteelt, schapen,
geiten, kippen, varkens, zorg

*verkleinend vergroten
kunstschilder*

GoodFoodMarch

Bewegen, verwoorden, doen

De beroepssituatie - het beeld van een kunstschilder staand achter zijn ezel in het landschap, dat hij op zijn doek probeert te krijgen - vormt een levende eenheid met de beschrijving van de activiteit: de werkwoorden verkleinend vergroten. Het beeld is net zo essentieel als de begrippen die je vormt. Hoe concreter het beeld hoe makkelijker de begrippen komen of gezien worden. Het vormen van het beeld en het benoemen van de activiteit zijn twee stappen die een volgende stap voorbereiden.

De begrippen, de werkwoorden, beschrijven de activiteit van de bedrijfsindividualiteit. Treffend geven ze weer wat het

bedrijf wil, hoewel je het niet altijd direct begrijpt. Het zijn woorden die de boer kan herkennen en als een 'ondertoon' in het verder ontwikkelen van zijn bedrijf mee kan nemen. Dat is de volgende stap. Omdat de boer het bedrijf echt ziet - in en met zijn handen - verschijnt de bedrijfsindividualiteit in zijn enthousiasme, in de dingen die lukken. Daar kun je zien hoe hij al bij die ontwikkelingswil van het bedrijf aansluit. Daarmee is de laatste stap tegelijk ook de allereerste: de boer geeft vanuit verbondenheid vorm aan het bedrijf. Hij maakt mogelijk dat anderen iets kunnen beleven en ervaren van de bedrijfsindividualiteit.

... voor de deelnemers aan de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap is het noodzakelijk om uitdrukkingsmiddelen te vinden voor imaginaties, inspiraties en intuïties.

(R. Steiner, Die Freie Hochschule für Geisteswissenschaft I,

Nachrichtenblatt, 20-01-1924)

Ervaren, leren, doen

De afgelopen jaren heeft de BD-Vereniging Werkplaatsen voor biologisch-dynamische landbouw georganiseerd, samen met de landbouwsectie van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschap van de Antroposofische Vereniging. Daar hebben we geoefend om het idee 'bedrijfsindividualiteit' beleefbaar en benoembaar te maken. In 2012 is dezelfde werkwijze ingezet tijdens de GoodFoodMarch: op de bedrijven die werden aange- daan op de tocht, hebben de aanwezige mensen de bedrijfsin- dividualiteit gekarakteriseerd. Ook tijdens drie BOERgondische maaltijden werd door de gasten met de karakterisering van de bedrijfsindividualiteit iets teruggegeven aan het ontvangende bedrijf. Je kunt zeggen dat in 2012 de stap is gezet om dit wer- ken aan bedrijfsindividualiteit 'gewoon' te maken.

Taakstelling van de BD-Vereniging is het ondersteunen van de ontwikkeling van mensen in en aan de landbouw. In dat kader geeft de BD-Vereniging een impuls om het werken aan

bedrijfsindividualiteit te versterken en zo bij te dragen aan de ontwikkeling van een landbouwcultuur. Een impuls voor boeren die biologisch-dynamisch, biologisch, traditioneel, gangbaar of op welke manier dan ook werken. In principe kan iedereen die aan de ontwikkeling van een bedrijf werkt zich door deze impuls laten inspireren.

Wanneer je op een landbouwbedrijf komt beleef je dit indivi- duele, eigene van een bedrijf onmiddellijk. Door gericht beel- den (imaginaties) op te roepen en werkwoorden (inspiraties) te 'zien' kan je verwoorden wat je beleeft en dat met anderen delen. Je neemt niet alleen informatie op, maar je verwerkt je gewaarwordingen en geeft iets terug. De werkwijze heeft daarmee zowel een meditatief als een sociaal aspect. Het be- zoeken van een bedrijf wordt met deze werkwijze een dyna- misch in plaats van een louter consumptief gebeuren.

Op het moment dat een boer of tuinder met enthousiasme

GoodFoodMarch

De landbouwbedrijven die we on- derweg bezoeken willen we echt zien. Niet alleen wat er verbouwd wordt en wie er werken, maar ook het eigene, de karakteristiek, de in- dividualiteit van het bedrijf.

vertelt maakt hij iets zichtbaar van het wezenlijke van het bedrijf. In zijn verhaal over een gelukke handeling die hem zelf verraste word je direct gewaar dat het wezenlijke van het bedrijf zich even puur laat zien, in dat moment, in die situatie, in die handeling. De boer vertelt dan over zijn intu- itieve handelingen. In het gewaar zijn en het pakken van die momenten beleef je je eigen intuïtieve vermogen.

Werkplaatsen voor Biologisch Dynamische Landbouw

"Wat weet ik nou van landbouw", zegt iemand, "ik ben net een jaar lid". "Vertel je beeld maar", zegt de ge- spreksleider. De beelden en begrip- pen die dan komen zijn net zo tref- fend als die van anderen. Iedereen kan een bijdrage leveren, wanneer je meebeweegt, wanneer je je in- leeft in het bedrijf.

Met deze publicatie wil de BD-Vereniging het werken aan en met bedrijfsindividualiteit stimuleren. De hier beschreven resultaten van onderzoek en reflectie zijn bedoeld als aanzet om verder uit te werken, te nuanceren en waar nodig tref- fender te formuleren. Reacties, ook over hoe iemand op zijn manier bezig is met het ontwikkelen van bewustzijn van be- drijfsindividualiteit, worden op prijs gesteld.

BOERgondische maaltijden

"Eenjarige vereniging, daar horen cadeaus bij. Laten we Jan als ca- deau een karakterisering van zijn bedrijf geven," zei Albert de Vries voorafgaand aan de eerste rond- leiding. Drie speciale BOERgon- dische maaltijden voor het vijf- enzeventigjarige jubileum van de BD-Vereniging vonden plaats in de zomer van 2012, op Hoeve Biesland, Natuurlijk Genoegen en Land en Boschzigt.

Beweging benoemen

GoodFoodMarch

'Dwars door Brussel naar het park waar iedereen bij elkaar komt. We rijden een rondje eromheen, vinden de ingang, rijden nog een hoek om en worden juichend ontvangen door andere groepen uit Europa die er al zijn. Ja, en dan voel ik me toch eventjes een echte held. 's Avonds als iedereen overal vandaan is gekomen, Oostenrijk - Engeland - Frankrijk - Duitsland, eten we aan lange tafels. Ik voel me werkelijk een deel van een groot geheel.

De ochtend met veel pers én de optocht door Brussel trekken als een waas aan me voorbij. Nu loop ik de goede kant op, niet tegen de stroom in. Tussen de wanden van glas door met allemaal kijkers bovenin de gebouwen. Kijk ik naar hen of zij naar ons? Lobbyisten nemen het nu over, mensen die weten hoe ze wat moeten zeggen. Ik spreek de menigte nog één keer toe op het podium en zeg dat we vooral goed na moeten denken over wat we willen eten en hoe dit geproduceerd is. Dat ik op mijn weg naar Brussel zoveel voorbeelden heb gezien hoe je voedsel kunt produceren met respect voor je omgeving. Die boodschap moet in het parlement komen. Geen fabrieksmatige grootschalige landbouw waar de menselijke maat is verdwenen. Wel biologische familiebedrijven met respect voor bodem, planten, dieren én mensen. Dynamisch, gewoon omdat het kan. Dat heb ik gezien en laten zien op mijn tocht van Uithuizermeeden naar Brussel!

Deze impressie schildert het eind van de GoodFoodMarch, die Isabel Duiniveld in de zomer van 2012 fietst van Noord Groningen naar Brussel. Ze fietst samen met anderen langs

Route van de GoodFoodMarch

Niet de idee zoals zij zich vanuit de algemeenheid, het type, uitdrukt, maar hoe ze in het enkele wezen, het individu, optreedt, is waar het [in de geesteswetenschappen] op aankomt. (R. Steiner, Grundliniën, 17 Geist und Natur)

verschillende biologisch-dynamische landbouwbedrijven om de boodschap over te brengen dat duurzame landbouw nu al bestaat, als een levensvatbaar alternatief voor een vastdraaiende, geïndustrialiseerde landbouw.

De landbouwbedrijven die ze onderweg bezoekt wil ze echt zien. Niet alleen wat er verbouwd wordt en wie er werken, maar ook het eigene, de karakteristiek, de individualiteit van het bedrijf. Daarom blikken de deelnemers na elke rondleiding terug op wat ze tijdens de rondleiding beleven. Met het benoemen van activiteiten en beroepssituaties die dan als beeld opkomen, vinden ze woorden voor die individualiteit.

Ontmoeten

Ontmoeten van een individualiteit is een raadselachtig gebeuren. Kleren of iemands uiterlijk zijn niet het wezenlijke van iemand. Ook zijn sfeer is voor een deel nog buitenkant. Misschien heb je het een keer meegemaakt hoe je na jaren iemand herkent aan de manier waarop hij binnenkomt, hoe hij loopt. Je herkent de individualiteit, de geest van iemand aan hoe iemand zich uitdrukt, aan hoe iemand doet, aan zijn beweging. Bij het ontmoeten van de bedrijfsindividualiteit gaan we dan ook op zoek naar beweging, naar activiteit en gebruiken we werkwoorden om die uit te drukken.

Op het moment dat je je inleeft en vraagt naar een beroepssituatie komt er een beeld. Welk beeld is voor iedereen verschillend. Dat klopt ook. Je zet je eigen ervaringswereld in bij het kennen. Die ervaringswereld is subjectief.

Elk beeld is goed. Het beeld is een hulpmiddel om de bedrijfsindividualiteit concreet zichtbaar te maken. Met het beeld blijf je bij het concrete, ook al zie je af van de concrete verschijnselen door naar de onderliggende dynamiek te gaan. Je gaat niet veralgemeniseren.

Met werkwoorden zie je geheel af van uiterlijke verschijnselen. Je hebt iets anders erbij nodig om een voorstelling te maken. Werkwoorden zijn voorstellingsvrij. Dat levert opnieuw het risico op dat je veralgemeniseert. De spanning tussen de twee werkwoorden, ondersteund met het beeld van de beroepssituatie, houdt het individueel.

Flobus, Kiel-Windeweer

GoodFoodMarch

Flobus

P. Venemakade
9605 PL Kiel-Windeweer
www.flobus.nl

Harry Douwes, Chris Douwes-Wagenaar en Mariska Heeres

1 ha zandgrond, rolkas en droogkas

zaadteelt van wilde en bijzondere bloemen overal vandaan, webwinkel

*verzorgend verblijden
kok*

De warme ontvangst met koffie en zelfgemaakte kwarktaart is welkom na zo'n warme dag. Een rondleiding over dit bloemrijke, verzorgde bedrijf leidt tot verschillende woorden bij de fietsers: motiverend inspireren, afschermend verzorgen, verzorgend verblijden.

Harry Douwes en Mariska, de vaste kracht, zijn blij verrast met dit cadeautje, leuk om te zien hoe andere mensen naar je werk kijken. Zeker na de constatering dat de bezoekers nu een andere verbinding zijn aangegaan met dit bedrijf. Elke keer als we deze woorden in ons eigen handelen tegenkomen,

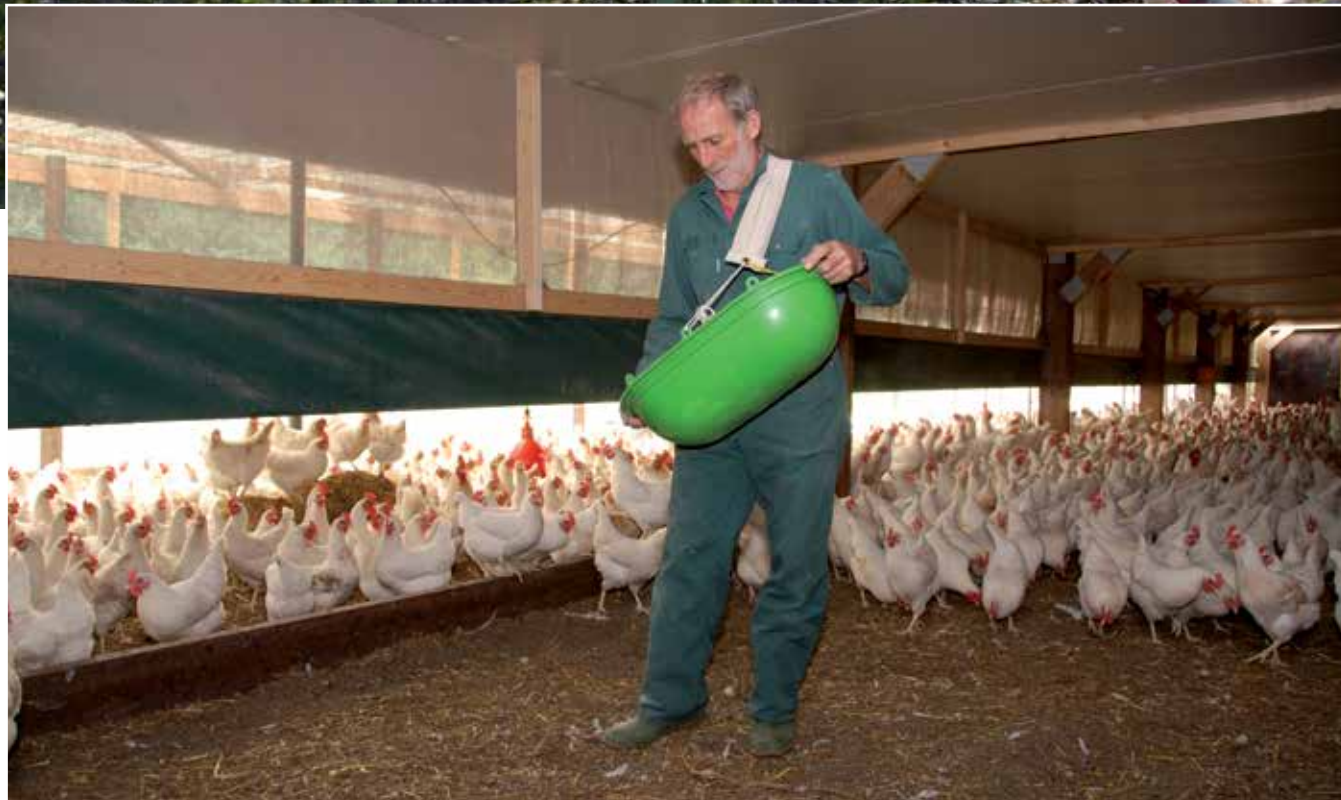
herinneren we ons het beeld weer van Flobus.

De volgende ochtend bij het ontbijt komen de woorden verzorgend verblijden nog eens terug als Harry het ontbijt voor ons maakt wat hij al jaren maakt: muesli, gemixt door Harm Wierenga, eigenaar van natuurvoedingswinkel "de Morgenster" in Hoogezand + een grote klodder Yogarde (de Drentse Aa) van Karwij in Rolde + een appel uit eigen boomgaard, geschild en in stukjes + een scheut kruidenthee wat nog op tafel stond + een grote lepel honing. Het roeren mochten we zelf doen. mmmmmmmmm

Pluimveebedrijf Speelman VOF, Gasselternijveen

Speelman VOF

Gasselterboerveen 7
9514 BR Gasselternijveen

Henk en Hilly Speelman

3,5 ha zandgrond

pluimvee, huisverkoop van eieren
en vlees

*vrijlatend afschermen
kleuterjuf*

GoodFoodMarch

Bij aankomst op het kippenbedrijf van Henk en Hilly Speelman worden we binnengehaald alsof we de marathon gelopen hebben. Koffie, thee, limonade en taart maar ook met de benen in een koud zwembadje, heerlijk na zo'n warme dag.

De kippen zien er gezond uit en genieten zichtbaar van de schaduw die honderden bomen hun te bieden hebben in het weiland. Daaraan valt meteen het dierenwelzijn op dat bovenaan de prioriteitenlijst van Hilly en Henk staat.

Terugkijken op mijn verblijf bij de familie Speelman: Ik voelde me er erg thuis. Ik kon mijn eigen gang gaan, voelde hierin veel vrijheid en tegelijkertijd kwam ik niets tekort. De woorden "vrijlatend afschermen" vallen op de juiste plaats.

Hansketien, Mantinge

Na de heetste etappe ooit (37 °) zien we in de verte een De-metervlag zwaaien. Ina staat ermee in de handen en Peter dartelt eromheen. We worden geprezen om de prestatie, en terecht! Bijkomen in de tuin onder de bomen met heerlijke koffie en zelfgebakken koek. Ook een uitnodiging om in het waterbassin te zwemmen. Niemand geeft er gehoor aan. Te warm misschien? Dan volgt een rondleiding langs alle onderdelen van dit prachtige bedrijf. De bokjes, eigen tarwe, melkstal, de weide met uitleg over wisseling in beweiding ter voorkoming van wormen en andere narigheid.

Peter vertelt vanuit zijn diepere weten dat de kringloop de grondvest is van het bedrijf, anders kán het gewoon niet. Over geitenvlees: je kunt dit maar op één manier klaarmaken en

dat kost wel wat maar het is dan ook verschrikkelijk lekker. Als je melk wilt drinken moet je ook vlees eten. Waar moet je anders met al die bokjes heen? Over alles is nagedacht. Alles is verbonden met elkaar en doordrongen met de passie van Peter en Ina.

Och, en eigenlijk hadden we dit in het speciale welkom al wel kunnen zien, toch?

Hansketien

Steenderveldsweg 37
9436 PL Mantinge
www.hansketien.nl

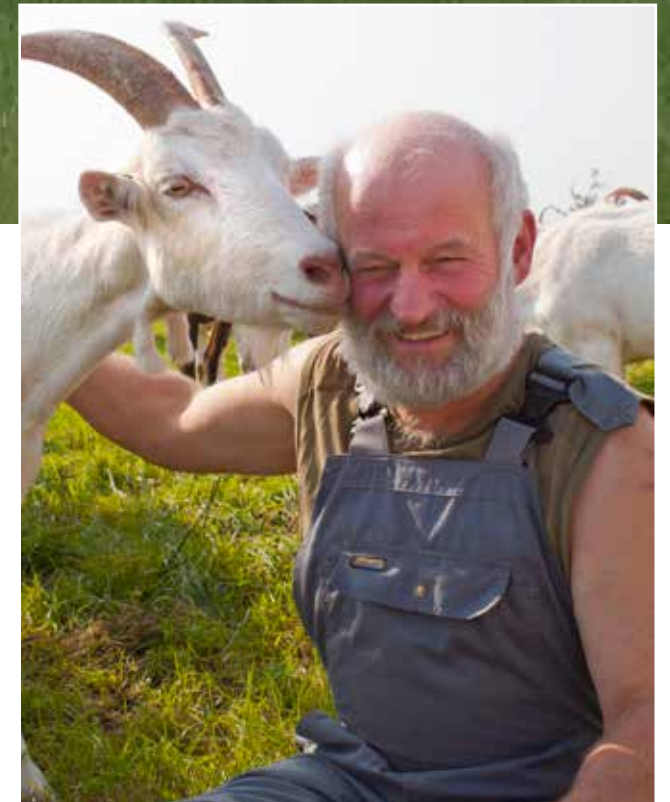
Peter Govers, Ina Eleveld

31 ha zandgrond

(melk)geiten, kaasmakerij,
vleesverwerking, huisverkoop,
volledig eigen voer, (bijna)
volledig eigen bemesting

*overvloeiend respecteren
meester*

GoodFoodMarch

Naoberhoeve, Echten

Het laatste stuk van het fietspad naar Echten voert langs het land van de Naoberhoeve. Even verderop zie je ook de gebouwen liggen. En natuurlijk de koeien in de wei. Boer Sake is aan het ploegen. Alles straalt rust uit. Tot je het erf oprijdt: allemaal bedrijvigheid. De winkel is open, De Zaaister komt spullen voor morgen brengen, de koeien worden gevoerd en gemolken.

Gerlof vertelt trots dat ze dit jaar hun eigen krachtvoer hebben geteeld van velderwten: een mooie lange hoop, afgedekt. Zo wordt er gewerkt aan een kringloop op het bedrijf en zijn ze minder afhankelijk van prijzen van het voer op de wereldmarkt. Maraike heeft de tuinbouw tak opgezet. Er wordt ver-

kocht op de markt, in eigen winkel en aan restaurants. Op dit moment zijn ze bezig met het bouwen van een grotere kas om zo een groter assortiment te kunnen voeren en voor werk in de winter voor de zorgboerderij. Gedurende het gesprek met de nieuwe boeren Gerlof en Maraike en tijdens de rondleiding op het bedrijf komt er bij mij naar boven dat er een dynamiek is van samenhangend vernieuwen.

Ook nieuw is de ontmoetingsplek die aan het eind van de dwarse schuur is gerealiseerd. Deze is groot genoeg voor alle hulpboeren en wij kunnen er ook aanschuiven. Job Tielrooy, die meegefietst heeft, speelt wat deuntjes op de viool.

Naoberhoeve

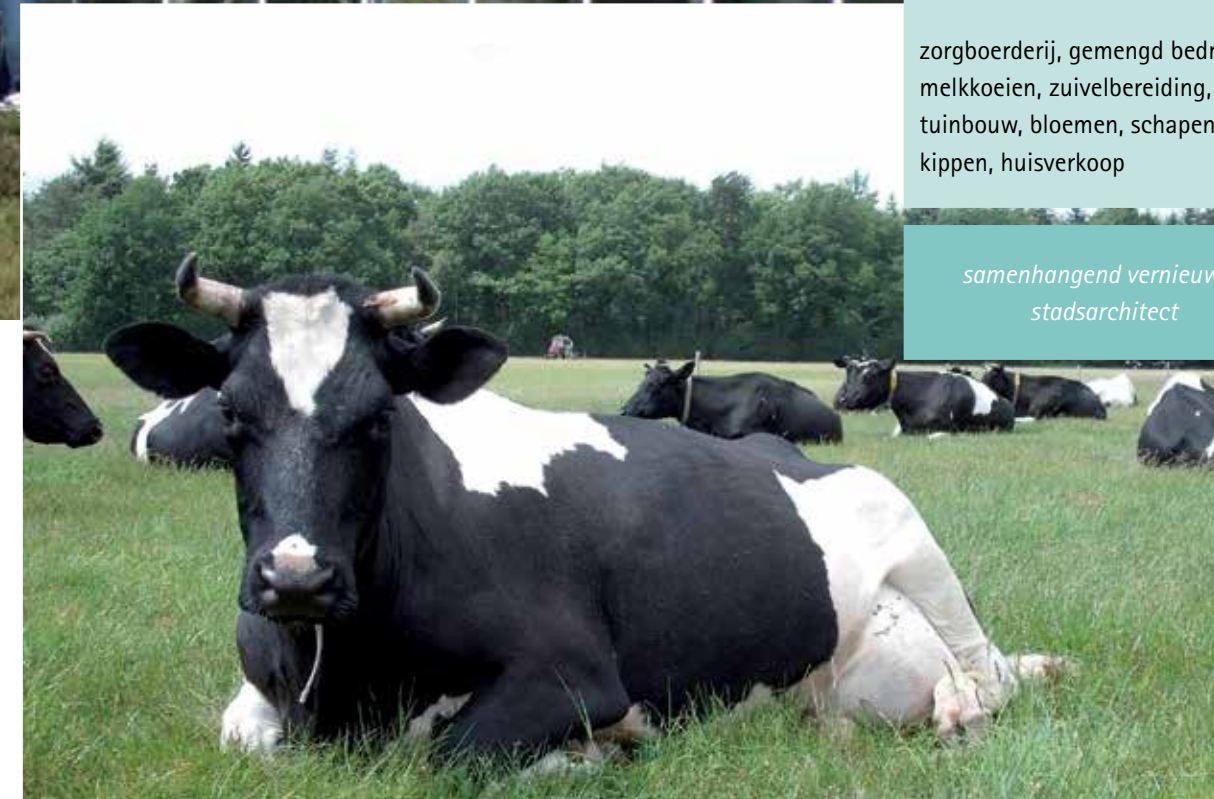
Pesserweg 4
7932 PC Echten
www.naoberhoeve.nl

Sake en Marieke Gerritsen,
Gerlof en Maraike Pronk-Hein,
Roelinda Alkema

36 ha zandgrond

zorgboerderij, gemengd bedrijf,
melkkoeien, zuivelbereiding,
tuinbouw, bloemen, schapen,
kippen, huisverkoop

*samenhangend vernieuwen
stadsarchitect*

De Zonnehorst, Punthorst

GoodFoodMarch

Zonnehorst

Evenboerseweg 28
7715 PH Punthorst
www.zonnehorst.nl

Henk en Hilly Bunschoek

5,3 ha dekzandgrond, koude kas

tuinbouw, natuurbeheer, groente-
abonnementen, winkel, camping,
zorg, kippen, varkens, bijen

*delend vergoten
cartoonist*

Vanaf de Naoberhoeve starten we met een volle groep. Boer Gerlof fietst met zoon Eeke mee en ook een drietal hulpboeren, Henk, Bas en Justin vinden het leuk om de fiets erbij te pakken. Verder nog mensen betrokken bij de Naoberhoeve. Kortom een bont gezelschap. Na een prachtige tocht door een deel van Drenthe en Overijssel zien we de tuinderij "De Zonnehorst" liggen. Bij de schuren, waar ook de boerderijwinkel in gehuisvest is, worden we welkom geheten door Henk en Hilly Bunschoek.

Koffie, thee en allemaal lekkere dingen, nou die gaan er wel in bij de fietsers. Dan volgt een rondleiding over het bedrijf waarbij het enthousiasme van Henk erg aanstekelijk werkt.

Hij laat ons zien hoe het bedrijf gegroeid is in de jaren, vanaf 1980, en hoe de natuur hierin een plek heeft gekregen.

Trots laat hij de poelen zien. Hij vertelt dat er insecten worden gevonden die heel zeldzaam zijn, verschillende libellensoorten bijvoorbeeld. Kleine elementen word je pas gewaar zodra Henk je erop wijst, zoals de brug waar hij je overeen laat lopen en die gemaakt is van twee boomstammen.

Bij mij komen de woorden delend vergroten op. De teelt van 1 op 4 gaat naar 1 op 5. Waarbij de knotwilgen hulpmiddelen zijn bij de markering. Het landoppervlak wordt vergroot maar tegelijkertijd weer opgedeeld. Het aandeel natuurgebied

wordt vergroot maar direct weer gedeeld doordat Henk er een wandelpad op uitzet zodat er meer mensen van kunnen genieten. Er komt het beheer van een waterberging bij dit jaar en Henk is van plan koeien erop te laten lopen zodat die hier kunnen vreten. Henk deelt dus meteen weer uit. De fijne sfeer die Henk en Hilly hebben gecreëerd op het bedrijf wordt dit weekend gedeeld met een groep dansers. Ze nodigen Henk en mij uit voor het eten en Henk neemt de wijn mee (om uit te delen).

Overesch, Raalte

Op weg naar het bedrijf Overesch van Jan, Mariet en hun zoon Rick Overesch, zagen we ineens een paar varkens in een weiland en ook een paar in een grote modderpoel. Ik dacht: "Het zou toch leuk zijn als deze varkens bij het bedrijf van Jan horen." Een paar tellen later draaien we het erf van het bedrijf op. Iets te snel, de cameraploeg van TV-Oost wilde ons al fietsend op de film hebben. Dus of we eventjes terug wilden? Ja natuurlijk, maar dan wel bij die mooie varkens gefilmd worden, dat snap je. Dus wij met de hele ploeg terug met achterop één fiets een mooie dame van de tv.

Na de koffie, discussie met een politicus en een klein interview met de radioman, kregen we een rondleiding over het bedrijf. Allemaal een overall aan en groene laarzen. We lopen eerst door een soort rommelhok, maar krijgen te horen dat dit de opslagruimte van reserveonderdelen is, een soort van onderdelenmagazijn.

Overesch

Overesch

Hondemotsweg 40
8101 NJ Raalte
www.overesch.nl

Jan en Rick Overesch

107 ha zandgrond

akkerbouw, groenteteelt, varkens, brandrode koeien, granen, aardappelen, diverse groentes, winkel, wandelroutes, bezoekersruimte

*uitnodigend samenwerken
schipper*

Van de kraamkamer, moederzeug met biggetjes die lagen te dromen en te wriemelen, naar de grote groep zeugen. Tjonge, wat leuk om daar gewoon tussendoor te sjouwen en te ervaren hoe deze beesten hier leven. Ik werd een beetje jaloers: Lekker lui op het stro in een warme schuur tussen de vriendinnen die je zelf uitzoekt. Af en toe een wandeling over het weiland met als topper een modderbadje. En af en toe een bezoekje aan de beer als het zo uitkomt.

De ruimte voor de dieren, de precisie van voeren en opfok en het voornemen om de kringloop te sluiten vallen op. Ook de tomeloze energie van het gezin, de prettige sfeer waarbij iedereen welkom is en de rust die er ondanks de drukte toch heerst.

GoodFoodMarch

Bij mij komen de woorden uitnodigend samenwerken naar boven. Het beeld dat daarbij verschijnt, is een zeilschip voor de pleziervaart. Je leest een leuke advertentie voor een weekje zeilen op de Waddenzee en je denkt aan rust, ruimte en vakantie. Als je er eenmaal opzit dan blijkt er veel techniek aanwezig te zijn die dat allemaal mogelijk maakt. Pas als iedere genodigde de handen uit de mouwen steekt kiest het schip de vrijheid op het water.

Ook later als de tamtam weg is en ik alleen overblijf om de nacht door te brengen kom ik vergelijkbare elementen tegen. Heerlijk eten, eenvoudig maar met de beste ingrediënten, 100% biologisch. De jeugd die zich hier aan tafel verzamelt voor ze gaat stappen. En gezellig nog even napraten met een lekker biertje, ook biologisch. Dan voel je gewoon dat dit schip nog wel een tijdje zal blijven varen.

De Hooge Kamp, Beemte Broekland

GoodFoodMarch

De Hooge Kamp

Broeklanderweg 77
7341 PN Beemte Broekland
www.hoogekamp.nl

Reni ter Wal, Roel Boots,
Saco Bekius

6 ha lemige zandgrond, koude kas
tuinbouw, groente/fruitabonne-
menten, boerenmarkt Apeldoorn en
Arnhem

*aftastend organiseren
jongerenwerker*

Vlak voor een wolkbreuk vluchtten we de kapschuur in. Al snel ontmoeten we Reni en Roel die ons uitnodigen voor een kop koffie en even bijkomen in de kantine. Daarna volgt een rondleiding over het bedrijf. Wat meteen opvalt, is de passie en werklust van de ondernemers. Reni laat een kropje sla zien dat al in de koelcel staat. Een ijsbergachtige structuur met mooie frisse groene puntjes als van krulandijvie, een slasoort die klanten graag afnemen. Elk seizoen worden er nieuwe gewassen uitgeteerd zoals zappalito en schotelcourgette.

Het bedrijf is al biologisch-dynamisch vanaf 1980. De huidige groep is de derde generatie ondernemers. Het bedrijf vraagt veel van de mensen die er werken met lange werkdagen in de zomerperiode. Bij het verzorgen en optimaliseren van de bodemvruchtbaarheid is het bedrijf in een traject gestapt met landbouwadviser Coen ter Berg. Het teeltplan is vereenvou-

digd met grotere percelen in de vruchtwisseling. Daardoor zijn groenbemesters naast de bestaande gras-klover beter inpasbaar. Daarmee wordt geëxperimenteerd.

Er wordt geteeld op bedden. Vroeger werden de planten met de hand geplant. Inmiddels zijn er plantmachines die op verschillende afstanden te regelen zijn. Ook in de machines voor de grondbewerking is geïnvesteerd: spitten, ploegen, schoffelen, cultiveren en aanaarden. Ondanks de optimalisatie blijven handmatig schoffelen en wieden noodzakelijke arbeidsintensieve werkzaamheden.

Een deel van de pompoenen hebben ze vroeg gezaaid op perspot en later uitgeplant. Nu zien we het veld vol liggen met mooie rood/oranje vruchten. De afzet is geregeld, alles gaat direct naar de consument. Ze zorgen dat er genoeg mensen zijn

om het werk uit te voeren. Dan is het verkochte product vers.

's Morgens als we op weg gaan naar het volgende bedrijf in Vorden komt er een volle aanhanger met vers geoogste producten de schuur binnen rijden. Roel staat de bus in te pakken om groentepakketten weg te brengen. De werkdag ervoor is doorgewerkt om de boerenkool aan te aarden. Ze hebben het moment gegrepen: de planten nog net niet te groot en de omstandigheden precies goed.

Bij het uitwerken hiervan kom ik tot het volgende: Mechanisatie zetten ze heel efficiënt in, ze laten slimme verbeteringen zien in het machinepark en de vruchtwisseling. Ze houden rekening met wat al aanwezig was en tasten af hoe het bedrijf al draait. Iedereen heeft een eigen taak met bijbehorende verantwoordelijkheid. Steeds meer werkzaamheden

zijn gemechaniseerd. Ze experimenteren met nieuwe gewassen en groenbemesters. De organisatie is afgestemd op de verse markt. Alles sluit op elkaar aan.

Koffie zetten? Dat gaat nu automatisch zodat er niet iemand een uur per dag kwijt is om iedereen van koffie te voorzien. Iedereen werkt tot koffietijd en komt dan gezamenlijk pauzeren.

Urtica de Vijfsprong

Reoordweg 2
7251 JJ Vorden
www.urticadevijfsprong.nl

Herbert Wennekes, Willem
Beekman, Peter Klomp en
Ria Klein Bramel

55 ha zandgrond, kas

zorgboerderij, melkkoeien,
tuinbouw, akkerbouw, zorg,
melkverwerking, varkens, kippen,
huisverkoop

*omhullend bewegen
chirurg*

GoodFoodMarch

De Vijfsprong, Vorden

Vanaf Zutphen fietsen we de Achterhoek in. Er waren opklimmingen voorspeld maar we komen behoorlijk nat aan. Prachtig gelegen in de bossen van 'Het Grote Veld' aan een heuse vijfsprong worden wij ontvangen door Derk Klein Bramel, de oprichter van het bedrijf. Zijn vrouw werkt nog als kaasmaker in het bedrijf, maar zelf beperkt hij zich tot rondleider en springt alleen in als het echt nodig is. Derk werkt op dit moment als beleidsadviseur voor Lievegoed Antroposofische Zorg.

De Vijfsprong heeft 5 takken: koeien, tuinbouw, kas, zuivelverwerking en het huisgebied waar ook de siertuin onder valt. De zorgvragers, van wie een deel op het bedrijf woont en een deel elders in bijbehorende boerderijen, werken in één van deze vijf takken. De mooie gebouwen, waar we zachte kleuren zien en overal kunstwerken, staan in de basis van de Vijfsprong. Buiten zien we de achtvormige beweging in de flow-form en zonnebloemen op het pleintje dat centraal gelegen is met alle activiteiten eromheen. We lopen naar de koeien die 's nachts in een nachtweide mogen lopen en overdag in een nabij gelegen weiland vertoeven. We krijgen een kijkje in de ruimte waar kaas gemaakt wordt van de melk van de koeien die alleen bedrijfseigen voer krijgen.

Bij het benoemen van de dynamiek komt bij iemand het beeld van een goudvlindertje naar boven, dat fladderend om een bloem heen beweegt. Hij ziet de mooie gebouwen waarbij het belangrijk is dat ook mensen met een verstandelijke beperking in een mooie omgeving mogen zijn samen met de flow-form en de zonnebloemen. De woorden die hier bij verschijnen zijn: omhullend bewegen. Met het bedrijf als basis waar harmonie, rust en saamhorigheid een duidelijke plek krijgen. Ik krijg ook het beeld van een klooster. Waar in het ritme van de dag wordt gewerkt aan de aarde en de geest, in betrekkelijke eenvoud.

De volgende ochtend nuttigen we het ontbijt bij Derk thuis. Eenvoud is hierbij opvallend. Vers, nog warm, speltbrood met kaas en jam van eigen makelij. Ik voel me omhuld met warmte uit de leemkachel en gevoed met het beste voedsel om weer een volle etappe te kunnen fietsen. Als ik dan wegfiets en over de landerijen uitkijk die De Vijfsprong omringen - wat zou het mooi zijn als dat er allemaal bij gaat horen - voel ik blijdschap. Werken in de aarde is de basis om te werken aan je geest.

Veld en Beek, Doorwerth

Vanuit Vorden over de IJssel de steile klim de Veluwezoom op. In mijn eentje een doorzettertje. Vervolgens naar beneden om in Arnhem uit te komen en dan richting Doorwerth. Daar kom ik niet verder. Een stroom van duizenden chipsetende en coladrinkende wandelaars lopen wegbreed mij tegemoet. Een wandeldag. Jan Wieringa had me al gewaarschuwd. Ik probeer aan de kant me een weg te banen en denk dan dat dit het beeld voor de GoodFoodMarch is: David tegen Goliath.

Na Doorwerth rij ik langs de Rijn, onder de snelweg door, een bocht, omhoog tussen een rij bomen door en draai het erf op van Veld en Beek. Het ziet er oud maar netjes verzorgd uit. De weidsheid valt me als Groninger meteen op, ik kijk tot aan het Krölller-Möller museum, evenals de kudde koeien grazend

in de wei. Op Veld en Beek aangekomen ontmoet ik mijn zus Philomeen en haar kinderen. Samen krijgen we thee én een rondleiding.

Alles op Veld en Beek is op elkaar afgestemd. Jan wijst op de kruiden in het grasland waar de koeien lopen. De afzet is met zuivel- en vleesabonnementen goed georganiseerd. Wie deelneemt, krijgt een sleutel van een van de afhaalpunten in de omgeving. Daar staat wekelijks de bestelling klaar in de koelkast. De producten van de boerderij vinden hun weg direct naar de klant. David lijkt hier volwassen te zijn geworden. Ik twijfel dan ook niet langer aan mijn opdracht. Biologisch-dynamische landbouw klopt.

Veld & Beek

Fonteinallee 33
6865 ND Doorwerth
www.veldenbeek.nl

Jan Wieringa

400 ha zandgrond

melkvee en vleesvee (blaarkoppen), akkerbouw, natuurbeheer, particuliere levering

*vernieuwend grijpen
prothesemaker*

Foto's Wageningen UR

WUR, Wageningen

De volgende etappe brengt ons op een speciale plek, bij het centrum van het landbouwkundig onderzoek: Wageningen University and Research Centre. De Boerengroep heeft voor ons een ontvangst geregeld bij het college van Kees van Veluw. Daarna volgt een gesprek met Johannes Scholberg, ook docent bij de vakgroep Farming Systems Ecology, iets dat we ooit "alternatieve landbouw" noemden. We komen laat aan, net op het nippertje. Een student wacht ons op en loodst ons snel en trefzeker door de grote hal, waar het krioelt van de studenten. En dan komen we in het leslokaal: een volkomen hermetische witte ruimte waar veertig studenten van uiteenlopende na-

tionaliteit luisteren naar een uitleg over onze tocht. In deze afgeslotenheid is een heel gerichte aandacht merkbaar, als van een jager die een hert onder schot heeft. Die aandacht en afgeslotenheid contrasteert met het uiteenwaaiende geloop in de hal en de gangen.

Dat 'afsluitend richten' komen we ook in het gesprek met Johannes tegen. Binnen de universiteit blijkt het te gaan om het 'ontwerpen van systemen'. Voor buitenstaanders blijft dat een cryptische bezigheid terwijl de ontwerper een duidelijk doel voor ogen heeft, bijvoorbeeld het terugdringen van stikstofverlies.

WUR

Droevendaalsesteeg 2
Gebouw 102
6708 PB Wageningen

onderzoek, onderwijs

*afsluitend richten
jager*

GoodFoodMarch

Individualiteit

Aan een baby ervaar je direct individualiteit. Soms herken je jaren later: zo deed hij als baby ook al. Bedrijfsindividualiteit is er vanaf het begin. Niet pas als alles in orde is.

Bedrijfsindividualiteit is merkbaar aan de manier waarop de dingen gaan. Ook een versnipperd bedrijf heeft een bedrijfsindividualiteit: de verbinding van een wezen met het geheel. Dat is niet iets dat pas ontstaat als alles in harmonie is. Het is veeleer de manier waarop je op dát bedrijf tot een unieke harmonie kunt komen.

Stichting Thedinghsweert, Kerk-Avezaath

Met zijn drieën fietsen we weg uit Wageningen, een klein groepje vol goede moed. Onderweg bij de pont over de Rijn eten we soep. Henrik slaapt even. Plotseling komen er twee mannen het terras oplopen met de woorden: "Oh, dus jullie zijn van de GoodFoodMarch!". Ze hebben veel belangstelling voor wat wij doen en vertellen dat ze zelf een groot rondje maken op de fiets. Ik nodig ze uit een stuk met ons mee te rijden met een rondleiding op Thedinghsweert en koffie met iets lekkers. Dat laten de heren zich geen twee keer zeggen. Zo komen we met een leuke groep aan op Thedinghsweert. Daar worden we hartelijk ontvangen door Gerard Brinks, de boer van de zorgboerderij.

Gerard laat ons het hele bedrijf zien. De spruitenplukmachine,

de koeien met naam erboven geschreven, de opslag van aardappelen, granen en stro. Ook de kas waar tomaten in staan. "Dat is een mooi gewas voor de cliënten. Plukken, dat kunnen ze goed." Hij legt de samenhang uit van koeien, eigen voer, mest, groenteteelt, afzet naar Odin, eigen winkel en restaurant. Bij het zien van dit alles treft mij de vanzelfsprekendheid waarmee Gerard alles benoemt, of het nu af is of niet, opgeruimd of nog rommelig.

In de groentetuin zien we de wisselteelt. Na elke 8 rijen staat er een ander gewas. Er is een groot stuk bloemen voor de pluk en voor de bijen die erachter in "het bijenhotel" opgesteld staan. We zien de weide met schapen en kippen in een vrijdbaar kippenhok; daarachter de rivier De Linge. Bij al die

Stichting Thedinghsweert

Thedinghsweert 25
4017 NR Kerk Avezaath
www.thedinghsweert.nl

Gerard Brinks

28 ha kleigrond

zorgboerderij, glastuinbouw, vlees-
vee, akkerbouw (eigen voer), scha-
pen, bakkerij, winkel

*aanvaardend samenwerken
advocaat*

bepanking aanvaard wordt, door vooral de mogelijkheden te zien.

GoodFoodMarch

plekken laat Gerard weten dat er telkens gekozen wordt tussen het werk en de zorg. Dat geeft een spanningsveld. Wat kun je vragen van de cliënten en wanneer is het werk klaar? Op Thedinghsweert werken ze samen met mensen van wie de

Tuinderij de Guit, Vught

GoodFoodMarch

Tuinderij de Guit

Bleijendijk 1a
5261 NL Vught
www.tuinderijdeguit.nl

Pieter van Bentum, Julia Engelaer

3 ha zandgrond, koude kas

tuinbouw, huisverkoop, groente-abonnementen

*afwachtend tussenzetten
planner bij de spoorwegen*

De Groenen Hof, Esbeek

Aangekomen op de Groenen Hof worden we onthaald op zelf-gemaakt gebak en heerlijk drinken. René vertelt wat achtergrondinformatie voordat we het land gaan bekijken. Ze boeren net 5 jaar op dit land. René vindt de plek fantastisch, de grond prima en zegt eindelijk na jaren zijn draai te hebben gevonden. We zien het land. Een groot deel is al ingezaaid met groenbemester ten behoeve van de bodemvruchtbaarheid. Ook bekijken we de gewassen die nog op het veld staan en zien de bloemkoolproeven. René heeft veel contacten, vooral in het buitenland, waarmee hij samenwerkt. Zijn doel is zaadvaste rassen te telen waar de praktijk echt iets mee kan. "Mijn inspiratie krijg ik van God, zonder God kan niks bestaan," zegt René. Dat is voelbaar in de schoonheid en de veelheid van de gewassen.

Later zien we de zadenopslag en zijn we niet weg te slaan bij alle bijzondere machines die René heeft. Een proefveldzaaimachine voor niet geschoond zaad, een hele oude zaadschoner en natuurlijk zijn roestvrijstalen preparatenspuit voor het vernevelen van de preparaten. Ook hier een duidelijke uitleg:

Koper is beter, roestvrijstaal is ook goed maar veel goedkoper. Als je preparaten hebt geroerd, en zo gedynamiseerd, moet je ze daarna zeker niet in een machine met plastic vat uitbrengen. Een wijze les.

Die avond hebben René en Gineke alle biologische en biodynamische collega's uit de buurt uitgenodigd voor een gesprek rond het houtvuur. Wat opvalt, is dat er veel geklaagd wordt over hoe het beleid nu is en wat er allemaal mis is in de wereld. Gelukkig kunnen we hier de positieve boodschappen uithalen om mee te nemen naar Brussel: meer deskundigheid in Brussel op het gebied van biologische landbouw; beter onderwijs; voedsel produceren naar landbouwkundige principes in plaats van industriële.

De volgende dag willen René en Gineke ons uitzwaaien. Het is zulk prachtig weer dat Gineke nog even meefietst tot het volgende landgoed. Gelaafd aan hun energie fietsen we naar Breda.

De Groenen Hof

Hoogendsestraat 11 Esbeek
postadres: Kokkestraat 8
5081 CN Hilvarenbeek
www.degroenenhof.nl

René Groenen, Gineke de Graaf

8,5 ha zandgrond

zaadteelt en veredeling, bloemkool, ui, peen, biet, tuinboon, sperzieboon, winterpostelein

GoodFoodMarch

oprijvend tegenstromen
columnist

Kwaliteit of karikatuur

Zaadgoedproductie wordt gemonopoliseerd. Straks is er alleen nog gentech- of hybridezaad beschikbaar. Dan ben je als boer of tuinder afhankelijk van de grillen van een multinational. Het is duidelijk dat er BD-zaadgoed nodig is. Een antwoord is dan te zorgen dat je zelf een 'minimultinational' opricht die voor de biologisch-dynamische landbouw het zaadgoed produceert.

Aan het monopoliseren kun je ook wakker worden voor de nieuwe impuls dat elke boer zijn bedrijfseigen zaadgoed produceert. Dan ga je tegen de stroom in en mobiliseer je veel mensen daaraan bij te dragen. Bij de 'minimultinational'-manier klaag je over wat er is (of ontbreekt) en verzin je een oplossing die eigenlijk niet anders is dan de ontwikkeling waar je

je tegen afzet. Bij de nieuwe impuls komt er een essentie bovendien van de vraag wat de plek is van zaadgoedproductie in de landbouw en wat bedrijfseigen zaadproductie vraagt aan regionale en internationale samenwerking. Net zoals een scherpe columnist ook zorgt dat je op een nieuwe manier naar een thema kijkt.

In het oprijvend tegenstromen haal je een essentie naar boven waarmee een vraagstuk in een ander licht komt te staan. In het klagen lever je een eendimensionale reactie op het vraagstuk. Klagen is alleen maar 'tegenstromen'. Dan wordt het een karikatuur. In het gelijktijdig aanwezig zijn van de twee activiteiten 'oprijven' en 'tegenstromen' is het een kwaliteit.

De Beukenhof, Breda

GoodFoodMarch

De Beukenhof

Vuchtschootseweg 41
4838 GJ Breda
www.stichtingdebeukenhof.nl

Frans van Laer, Veerle Bruning

23 ha zandgrond

zorgboerderij, gemengd bedrijf,
melkverwerking, glastuinbouw,
huisverkoop, groenteabonne-
menten

In Breda is een manifestatie gepland op de markt. Wij staan in een hoekje weggedrukt en worden nauwelijks gezien. Een melkveehouder probeert me moed in te praten als ik gevraagd wordt de mensen toe te spreken: "Dit is een mooie oefening voor Brussel". Ik merk weerstand door de verschillen tussen de mensen die meedoen. Gaan we nu voor streekproducten, familiebedrijven, een goed inkomen voor de boer, of toch vooral voor biologisch en gentech-vrij?

Op de Beukenhof krijgen we een rondleiding van Frans van Laer. Hij loopt wat voor ons uit, geeft een korte toelichting, wacht even en gaat weer verder. Dat komt op mij nonchalant en ongeïnteresseerd over. Weerstand? Laat ik dat eens onderzoeken. Halverwege de rondleiding krijg ik de kans hem

alleen te spreken. Ik vraag hem wat hij nou heeft met de biologisch-dynamische landbouw. Zijn dat de preparaten? Ik zie een totaal andere Frans: energieke blauwe ogen, alert en tegelijkertijd warm en vriendelijk. En dan begint hij te vertellen: Preparaten, ja, die zijn heel belangrijk. Dat kan je wel zeggen. Mijn inspiratie haal ik uit het zelf er mee bezig zijn. Het zelf maken. Kiezen van welke koe de mest moet komen....."

We kunnen de tent opzetten in de boomgaard. We eten in een grote ruimte. Dat lijkt wat kil tot we de kist groente en zuivel zien die voor ons klaar staat. En er staat een piano waar we lekker op spelen. Voor mij is deze dag een les in weerstand: wat voor moois zit daar achter verscholen?

*verstoppend enthousiasmeren
kliminstructeur*

De Lepelaar, Sint Maarten

Werkplaats BD-landbouw

Werkplaats BD-landbouw

De Lepelaar

Rijperweg 16 a ('t Rijpje)
1744 HK St. Maarten
www.delepelaar.com

Jan Schrijver, Joris Kolléwijn,
Inge Schrijver - de Roos

50 ha kleigrond, kas

groenteteelt, akkerbouw, winkel,
cursusruimte

*omhullend tonen
leeuwentemmer*

De deelnemers aan de werkplaats worden hartelijk ontvangen in een ruime kantine waar de tafels en stoelen, de koffie en de thee, gastvrij klaarstaan. Jan vertelt inspirerend over de verre historie van het slufterachtige Noord-Holland, over de monniken die het land ontgonnen, over de bijzondere kwaliteit van de bodem, over het pionieren veertig jaar geleden en over de verhuizing van het bedrijf in 2003, over zijn waardering voor de "sterke kern van jonge mensen" die er op het bedrijf is: "Ik leer ook weer van hen, hoe jong ze ook zijn." En hij vertelt over de samenwerking met het veebedrijf De Buitenplaats, over het laten groeien van alle preparatenplanten op het bedrijf ("en sinds drie jaar hebben we in dit nieuwe gebouw ook zwaluwen") en hoe dat aansluit bij de hedendaagse vraag naar biodiversiteit. Hij vertelt met rust en overzicht, opgewekt en enthousiast, met soms prachtige oneliners. "Spiritualiteit, dat heeft altijd met verandering te maken." Het is het verhaal van 1 naar 44

hectare, van de meewarig aangekeken kabouterjongen naar de gerespecteerde gesprekspartner die meepraat over de toekomst van Noord-Holland. Dat verhaal oogst bewondering.

We buigen ons over de vragen: welke bewegingervaar je in Jans verhaal, in welk beroep is die beweging karakteristiek, welke activiteit hoort daarbij, kun je dat met twee werkwoorden beschrijven? Dan lijkt het of de bewondering voor het verhaal van Jan het onderzoek in de weg zit. De bijdragen uit de groepjes die in het plenaire gesprek naar voren komen, lijken soms een metafoor als loftuiging op Jan. Mij is opgevallen hoe Jan steeds vanuit een grote beweging ergens omheen tot een centraal statement komt, zoals vanaf die 20.000 jaar gele-

den naar de bodem van nu. Ik kom dan via het beeld van een leeuwentemmer - die eerst de hele piste rondloopt om zich vervolgens te richten op de truc met die ene leeuw - op de woorden "omvattend centreren". Maar ergens blijf ik iets missen, alsof de eigenlijke vragen van het bedrijf buiten beeld blijven. Ook na de rondleiding blijft hetzelfde gevoel van "er niet helemaal bij te komen". We zien de bloementuin met bijen, de rode en witte kool, de geraffineerde architectuur van de nieuwbouw. We horen over het streven om de huiskavel te vergroten, de kapucijners als nieuwe teelt. Alles is uitstekend verzorgd. Jan is daar overduidelijk de regisseur van. Maar blijft er achter die verzorging niet iets verborgen? Die vraag past in het beeld: je voelt een verwachtingsvolle spanning voor wat nog komen gaat, maar je weet niet wat dat is.

Een paar weken later hoor ik mezelf die houding van afscher-

men als een kwaliteit beschrijven als ik over de werkplaats op De Lepelaar vertel. Ik vind dan "omhullend tonen" als subtiele variant op het eerder gevonden 'omvattend centreren'. Dat sluit aardig aan bij karakteristieken die anderen op de werkplaats gegeven hebben, zoals het "afpassend ordenen", het "liefhebbend verzorgen". Zo'n leeuwentemmer is voorzichtig. De Lepelaar is een pioniersbedrijf dat na veertig jaar - net als altijd al - bezig is een volgende stap te zetten. Alles van waarde is weerloos. Daar moet je voorzichtig en goed voorbereid mee omgaan.

Ruimzicht, Halle

Boerderij Ruimzicht

Bielemansdijk 11a
7025 CN Halle
www.boerderijruimzicht.nl

Gerjo Koskamp,
Annet Kranenburg,
Fred Beijleveld

43 ha zandgrond

melkkoeien, tuinbouw, groente-
pakketten, boerderijwinkel, zorg

zorgend leiden
leraar

Tijdens de werkplaats vertelt Gerjo Koskamp, de boer, met enthousiaste nuchterheid over de koeien, de tuin, de zorgtak, de energiewinning met zonnepanelen en koolzaadolie, over de lage melkprijs en de verschillen met de buurman. De deelnemers - boeren, burgers en medewerkers van het bedrijf - gaan daarna aan het werk het bedrijf met een activiteit en een beroepssituatie te karakteriseren. Het inlevend luisteren gaat over in een waarnemend contempleren. We zitten opeengepakt in de bio-bouw kantine waar de verf van de vloer met eigen koolzaadolie is gemengd. De leemkachel verspreidt een behaaglijke warmte. De deelnemers werken in een intense, aandachtige stilte.

Wat komt er in je op als je over zo'n vraag mediteert? Bij mij is het een leraar die met rustige zekerheid een klas begeleidt op een excursie in de stad. "Overziend richting geven." Het samenbrengen van de ervaringen van de aanwezigen is daarna heel verrassend. In de beroepsbeelden is een grote diversiteit: dirigent, dokter, herder, pedagoog, musicus. In de activiteiten komt juist een gemeenschappelijke dynamiek naar voren. Iets van omhullen, verzorgen, behoeden, in combinatie met ontwikkelen, bewegen, sturen. Alsof je een kind op de arm draagt en ergens naar toe brengt, denk ik later.

De volgende stap is: welke vraagstukken leven er op dit bedrijf

en hoe zien mogelijke oplossingen eruit? Dat blijkt moeilijker te zijn. Het gesprek focust zich op de relatie met de boeren in de omgeving. De buurman, een grote boer die zijn koeien zomer en winter op stal laat staan, is daarvan een sprekend voorbeeld. Hij wil alles glad en kaal hebben, terwijl ze op Ruimzicht juist bezig zijn met hagen en bomen aan te planten. Gerjo is zich bewust van de grote verschillen. Hoe verhoud je je daarmee?

De aanbevelingen blijven algemeen: het verzorgen van de relatie, blijven communiceren, je moet hem niet proberen te bekeken, etc. Op aandringen van Albert de Vries, die de bijeenkomst leidt, proberen we de dynamiek van de bedrijfsindividualiteit bij de tips te betrekken. Dan ontstaat het idee dat je de buurman misschien in je zorgzaamheid kan betrekken. Wat zou je voor hem kunnen betekenen? Waarin heb je interesse voor hem?

Heeft zoiets zin? In een van de nabesprekingen oppert iemand dat "... voor de belangrijkste problemen geen oplossing is gevonden". De vaste lasten zijn zo hoog, dat de melkveetak niet kostendekkend draait, nu de melkprijs zo laag is. De tuinderij zou er eigenlijk veertig klanten bij moeten hebben voor een goed rendement. Toch is het maar hoe je luistert en hoe concreet je de oplossing wilt hebben. Na de rondleiding staan we 's middags stil bij de vraag hoe je aan meer klanten zou kunnen komen.

Het "zorgend leiden" wijst eerder naar een aanpak waarmee je de bestaande klanten goed verzorgt, dan naar het inzetten van een marketingoffensief. Het is treffend te horen dat Fred Beijleveld, de tuinder, daar net zo over denkt. Het verloop van de klanten blijkt namelijk groot te zijn. Dus investeren in klanten vasthouden kan dan tot meer klanten leiden. De eerste stappen richting bestaande klanten heeft Fred al gezet: door middel van een enquête wil hij het aanbod beter afstemmen op de wensen van de klant en via de nieuwsbrief geeft hij openheid over de kostprijsopbouw.

Aansluiten of tegenwerken

"Te weinig klanten" roept direct plannen voor een marketing-offensief op. Problemen verleiden tot tegenmaatregelen. Met het investeren in klanten vasthouden sluit je aan bij 'zorgend leiden'. Je beweegt mee met de gevonden wilsrichting.

Bij tegenmaatregelen past een plan van aanpak dat je uitvoert. Na afloop kijk je terug of het beoogde effect behaald is. Bij meebewegen en aansluiten denk je mogelijkheden voor. Je bewerkstelligt een gevoeligheid, een wakkerheid voor kansen. In een enquête kun je vragen naar wat klanten goed

of slecht vinden. Daar kun je je planning op afstemmen. Je kunt ook vragen wat ze het afgelopen jaar het meest aangesproken heeft. Daar kunnen verrassende nieuwe dingen uit voortkomen.

Je kunt berekenen hoeveel stikstof, fosfor en kali je met de oogst van de akker afvoert en dat met mest weer aanvoeren. Dan ben je gericht op behouden van wat er al is. Je kunt ook met vercomposteerde mest werken aan een levende bodem. Dan kan er iets nieuws ontstaan.

Hoeve Biesland, Delfgauw

Stortbuien en heftige windvlagen markeren het begin van de BOERgondische maaltijd op Hoeve Biesland op 25 augustus. Iedereen zoekt om vijf uur al een plekje aan de lange tafel die op de voergang tussen de rijen etende koeien staat. Jan Duijndam, de boer, moet eerst weer iedereen in beweging krijgen om in een kapschuur zijn introductie te kunnen geven. In beweging brengen en op die plek komen waar hij wil zijn; dat lukt Jan goed.

Op dit landbouwbedrijf, dat als enige is overgebleven in de Bieslandpolder te midden van een verstedelijkte agglomeratie, is de afgelopen jaren ook veel in beweging gebracht. En voorlopig zijn de ontwikkelingen nog niet afgelopen. Daar waar voor menig boer geen toekomstperspectief meer in de polder lag, kan Jan juist door de combinatie van natuurbeheer met landbouw een bedrijf ontwikkelen van 175 hectare met 160 melkkoeien en bijbehorend jongvee. Voor Nederlandse begrippen een groot bedrijf.

Voor Jan is de verwerking van mest tot goede compost een belangrijk speerpunt: hij wil de grond optimaal verzorgen. Een gezonde bodem levert de basis voor gezonde koeien en zo

BOERgondisch

Hoeve Biesland

Bieslandseweg 1
2645 BM Delfgauw
www.hoevebiesland.nl

Jan, Mieke, Linda Duindam,
Tim van Bregt

175 ha kleigrond

melkkoeien, schapen, graan,
natuurbeheer, groenteteelt,
rondleidingen

*wevend vermengen
tapijtmaker*

BOERgondisch

kan hij verder werken aan antibioticavrije melkveehouderij. Hij doordenkt de kringlopen en maakt ze rond.

Het moet ook efficiënt. Daarom heeft hij nieuwe plannen voor een overdekte "koeientuin" van 5000 vierkante meter, met vijf keer zoveel loopruimte voor de koeien als in de huidige ligboxenstal. In deze open hal kunnen de koeien vrij rond lopen. Om in te strooien wil hij natuurmaaisel gebruiken. Varkens die vrij tussen de koeien lopen, kunnen alles omwroeten. Zo worden verschillende draden opgepakt, met elkaar verbonden en ontstaat er een nieuwe doorleefde, doorwerkte en stralende compositie.

Hier wordt "wevend vermengd", zoals één van de deelnemers dat uitdrukte, toen we hen vroegen het bedrijf te karakteriseren. Jan is als een tapijtmaker die de kleuren van zijn draden kiest en die in de bestaande schering weeft zodat een nieuw geheel ontstaat. Of, zoals een ander dat uitdrukte, op Hoeve Biesland wordt "verbindend ontwikkeld", zoals een architect dat doet die in een oude stad het nieuwe inpast tussen de bestaande bebouwing. Verbinden, samenbrengen en samenwerken komen in de karakterisering telkens weer terug in

combinatie met inspireren, vernieuwen en innoveren.

Kleur kiezen doet Jan ook door duidelijke keuzes te maken voor wat hij wel én voor wat hij niet wil. Jan vindt het in de huidige stal niet verantwoord om gehoorde koeien te houden. Aangezien koeien in de BD-landbouw niet onthoofd mogen worden, heeft Jan gekozen voor het fokken van hoornloze koeien. Dat heeft de nodige polemieken tussen BD-veehouders opgeleverd. Maar de ontwikkelingen gaan verder en straks, als de koeientuin gerealiseerd is, vindt hij het weer verantwoord om gehoorde koeien te houden. De nieuwe stier - met hoorns - is al aan het werk gezet.

De negentig gasten raken geanimeerd in gesprek. Het is wat onwennig om tussen het voorgerecht en het verorberen van de entrecote, pastinaakpuree en bietenchips te zoeken naar de werkwoorden die het best passen bij deze bedrijfsindividualiteit. Maar elke vondst veroorzaakt een enthousiaste herkenning. Na de rabarbercrumble met hangop van biest praten we nog lang na.

Natuurlijk Genoegen, Driehuizen

BOERgondisch

Natuurlijk Genoegen

Driehuizerweg 2a
1844 LM Driehuizen
www.natuurlijkgenoegen.nl

Jeroen en Rosalinde Konijn

94 ha kleigrond

melkkoeien, vleeskoeien,
schapen, boerderijwinkel, mini-
camping, vergaderaccommodatie,
educatieve rondleidingen

*verzamelend richten
beleidsmaker*

Bij aankomst op het bedrijf Natuurlijk Genoegen mogen we zelf bij de koeien kijken voor de rondleiding begint. Jeroen laat ons verse nog niet gekoelde melk proeven. Ik hou niet zo van melk maar wat ik nu proef is totaal iets anders dan het product wat uit een pak uit de koeling komt! Het proeft zoet en loopt soepel over je tong. Ik hou geen kleffe nasmaak over, heerlijk! Jeroen vertelt dat hij geen antibiotica gebruikt. In plaats daarvan gaat hij in gesprek met de koe die iets man-

keert. Hij gebruikt een pendel om antwoorden concreet te krijgen.

In de wei laat hij de hele groep gasten zoeken naar stikstofknolletjes aan de wortels van de klaver. Als we ze gevonden hebben vertelt Jeroen over de samenhang op het bedrijf en hoe hij de kringloop kan sluiten met behulp van de klaver in de weides.

Land en Boschzigt, 's Gravenland

"Dan moet je kijken naar wat leven eigenlijk is". Zo begint Sijmen Brandsma zijn antwoord op de vraag wat voor hem biologisch-dynamische landbouw betekent. Eerder leidde hij ons rond langs de hoge pluimen op de aspergebedden, de boomgaard met de schapen, het hoge gaas om de reeën uit de tuin te houden. Hij vertelde over de winkel, de zorgboerderij en de wijngaard in de uit een diepe slaap gewekte ommuurde

tuin. Het is een verhaal van steeds weer nieuwe loten aan de stam van het bedrijf. Waar elk nieuw stuk profiteert van de kwaliteiten die er al zijn. Zoals een leraar die de nieuwe stof inleidt met wat je gisteren in de les gedaan hebt. Zoals het leven zelf, dat voortbouwt op wat er al is en toch iedere keer weer volkomen nieuw is.

Tuinderij Land en Boschzigt

Leeuwenlaan 34
1243 KB 's Gravenland
www.versvanhetland.nl

Sijmen Brandsma,
Sissie Haijtema

3,5 hectare zandgrond

groenteteelt, asperges, wijngaard,
boomgaard, schapen, boerderij-
winkel, restaurant, zorg

*samenvattend herstarten
pedagoog*

BOERgondisch

Zelf doen

Voor het karakteriseren van een bedrijf als werkzaamheid van de bedrijfsindividualiteit kun je het werkblad dat hiernaast staat gebruiken. Dit gebruikten de deelnemers van de fietstocht ook. Varianten daarop werden bij de BOERgondische maaltijden gebruikt. Bij de werkplaatsen werd het gesprek centraal geleid.

De vragen 1 en 2 leveren het materiaal van jouw inspiratie en imaginatie. De volgorde is niet van belang. Het is wel belangrijk ze alle twee te beantwoorden. Vraag 3 levert herkenning op van wat eerst als onbekend en ver weg overkomt. Wat voor dit bedrijf existentieel is heb je ook ergens in je eigen doen ervaren. In vraag 4 zoek je de aansluiting bij de ontmoeting met de bedrijfsindividualiteit. Deze vraag impliceert dat je bij

de ontmoeting met het bedrijf een of meer vraagstukken hebt gehoord of gezien. Aansluiten bij de wilsrichting van het bedrijf (de twee werkwoorden) geeft een richting om met die vraagstukken om te gaan. Dat brengt je op het spoor van een tip (intuïtie).

De BD-Vereniging organiseert maandelijks een rondleiding op een biologisch-dynamisch bedrijf ergens in Nederland of België. Kijk voor tijd en plaats op de website bdvereniging.nl. Je kunt natuurlijk ook zelf op ontdekking uitgaan.

We horen graag berichten terug over ervaringen met deze werkwijze. Stuur je reactie naar de BD-Vereniging.

Mediteren

Laten we eens kijken naar een boer die over zijn akker loopt, zo'n boer die in de ogen van een geleerde niet geleerd is. Ja, die geleerde zegt wel dat een boer dom is, maar in werkelijkheid is dat niet waar, om de eenvoudige reden dat een boer - neemt u mij niet kwalijk, maar het is zo - eigenlijk een meditant is. Wat hij mediterend doorwerkt in zijn winternachten is werkelijk heel veel. En inderdaad maakt hij zich iets eigen als een soort verwerven van geestelijk inzicht. Hij kan het alleen nog niet uitspreken. Je loopt door het veld en ineens is het er. Je weet iets, en je probeert het dan uit. ... Bij deze dingen moet eigenlijk

worden aangeknoopt. (R. Steiner, Landbouwcursus, derde voordracht)

"De boer loopt over zijn akker", dat is een zomerdag-gebeuren. Het mediteren vindt plaats in de winter. De inspiratie verschijnt opnieuw in de zomerdag, werkend op het land. Deze drieslag van zomerdag, winternacht, zomerdag hanteren we in deze werkwijze in het inleven, stilzettend verwerken en mogelijkheden verkennen. De drie stappen worden geëmancipeerd van het jaarverloop en in een kort tijdsbestek vrij voltrokken.

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Wisentweg 12
8251 PC Dronten,
info@bdvereniging.nl
T 0321 315 937
bdvereniging.nl

Datum:
Naam :

Bedrijf :

Je hebt je ingeleefd in het bedrijf, de boer, de bedrijfsindividualiteit. Je hebt een dynamiek of beweging ervaren. De volgende stappen helpen je te verwoorden wat je als handelingsimpuls van het bedrijf ervaart.

1. Welke dynamiek zie je op verschillende manieren in het bedrijf terugkomen?
Kies twee werkwoorden om dat te beschrijven. Zet achter het eerste werkwoord een 'd'.

2. In welke beroepssituatie is die beweging kenmerkend?
Noem het beroep en beschrijf wat jij diegene ziet doen.

3. Waar in je eigen leven kwam je deze activiteit tegen en wat deed je precies?

4. Welk compliment of welke tip kan je nu aan de boer of tuinder geven?

Weet je deel van een groter geheel

De kosmos zien

Ook overdag staan er sterren aan de hemel, alleen je ziet ze niet. Het zonlicht overstraalt alles, als dreigende, jagende of laaghangende wolken niet het zicht benemen. Zo verhinderen informatie over een bedrijf, gesprek over economische bedreigingen, of het kijken naar de gevolgen van een droog voorjaar, het zien van bedrijfsindividualiteit. Om die te zien kijk je door de uiterlijke verschijnselen en de emoties heen naar de bewegende lichtpunten. Naar de dingen waarvan je zegt: "Dat is gelukt, dat is ook precies wat past."

In de natuur helpt de nacht om die sterren te zien. Als mens creëer je in de reflectie je eigen nacht. Met die reflectie kijk je door de uiterlijke verschijnselen en de emoties heen naar de bewegende lichtpunten. Dan ontdek je voor je bewustzijn wat je handelend al ontdekt hebt.

De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) bestaat uit boeren en burgers die enthousiast zijn voor biologisch-dynamische landbouw. Door het motto 'Weet je deel van een groter geheel' brengen zij tot uitdrukking dat je in de landbouw vanuit je eigen (bedrijfs) individualiteit een samenhang zoekt met je omgeving: zowel met de natuur als met de samenleving. Beiden kun je zo groot nemen als je kunt bevatten. Het motto betekent ook dat je samenhang zoekt in gesprek en uitwisseling met andere leden en, zoals bij de GoodFoodMarch, met anderen die op hun manier aan verwante idealen werken. Op die manier is de BD-Vereniging een actieve vereniging. Boeren ontmoeten elkaar in gespreksgroepen waar ze met elkaar de vraagstukken op het bedrijf bespreken. Boeren en burgers ontmoeten elkaar bij bedrijfsbezoeken, conferenties of studiedagen. Aanmeldingen en verslagen van de activiteiten staan in het ledenblad Dynamisch Perspectief en op de website bdvereniging.nl

De BD-Vereniging kent twee soorten lidmaatschap

Beroepslidmaatschap

Als beroepslid werk je met de uitoefening van je beroep mee aan de ontwikkeling van de landbouw. Je kunt gebruik maken van:

- Gratis deelname aan het programma van BD-Beroepsontwikkeling
- Gratis deelname aan de winterconferentie
- Gratis toezending van alle publicaties
- Ondersteuning bij het werken met de preparaten
- Het Ledenblad Dynamisch Perspectief

Basislidmaatschap

Met het basislidmaatschap ondersteun je de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw. Je ontvangt het ledenblad Dynamisch Perspectief en

- uitnodigingen voor de algemene ledenvergadering
- uitnodigingen voor de winterconferentie
- uitnodigingen voor alle andere leden-bijeenkomsten
- voordelige toezending van alle publicaties

Het beroepslidmaatschap is voor iedereen die vanuit zijn vak als winkelier, diëtist, onderzoeker, voorlichter, boer of tuinder aan de ontwikkeling van landbouwcultuur bij wil dragen.

Verder lezen

Onderzoek Bedrijfsindividualiteit

- Martin W. Pfeiffer, *Het landbouwbedrijf als individualiteit – een beeld van de mens*, www.bdvereniging.nl
- Albert de Vries, *Creatief op zoek naar (bedrijfs)individualiteit. Werken met preparaten in de landbouw*, www.academievoorervarendleren.nl
- Joke Bloksma, *Werkboek Gezond Landbouwbedrijf*, www.jokebloksma.nl

Biologisch-dynamische landbouw

- Rudolf Steiner, *Vruchtbare landbouw op biologisch-dynamische grondslag*, Christoffoor
- Willy Schilthuis, *Biologisch-dynamisch tuinieren in de praktijk*, Christoffoor
- Ellen Winkel, *De Aarde zal weer vruchtbaar zijn, verhalen van pioniers uit de biologisch-dynamische landbouw*, Ankh-Hermes
- Jan Schrijver, *Op weg naar een fijnzinnige landbouw*, Ankh-Hermes

Inleven en karakteriseren

- Albert de Vries, *'GOH!' Onbegrepen gedrag, bron van creativiteit*, www.academievoorervarendleren.nl

Antroposofie

- Rudolf Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung*, Rudolf Steiner Verlag
- Rudolf Steiner, *Theosofie, Over de wetenschap van het bovenzinnelijke en het wezen van de mens*, Christoffoor
- Rudolf Steiner, *Kerngedachten van de antroposofie*, Christoffoor
- Rudolf Steiner, *Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap*, Christoffoor
- Rudolf Steiner, *Praktische ontwikkeling van het denken*, Christoffoor
- Rudolf Steiner, *Die Evolution vom Gesichtspunkte des Wahrhaftigen*, Rudolf Steiner Verlag

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Wisentweg 12, 8251 PC Dronten
www.bdvereniging.nl
info@bdvereniging.nl
0321 315937

(c) 2013 Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Uit deze uitgave mag uitsluitend iets vereenvoudigd worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, opnamen, of op welke andere wijze dan ook, hetzij chemisch, elektronisch, of mechanisch, na voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Fotografie: Dick Boschloo, Fred Meursing, Ide Klein Bramel en vele anderen. De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten op foto's en illustraties naar behoren te regelen. Mocht u desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, dan verzoeken we u contact op te nemen.

Vormgeving: Gerda Peters, Fingerprint

